

Klasik Türk Şiirinde Metafor Olarak Çocuk ve Kitap

Ali DUMAN

Dr, Millî Eğitim Bakanlığı, Fethiye Bilim ve Sanat Merkezi
aliduman00748@gmail.com, ORCID: 0000-0003-4800-728X

Özet

Bu çalışma, klasik Türk şiirinde "çocuk" ve "kitap" metaforlarını ele alarak bu kavramların dönemin toplumsal ve edebî yapısı içerisindeki sembolik anlamlarını irdelemektedir. Çocuk kavramı, klasik Osmanlı şiirinde sevgili, âşık ya da gönül metaforlarıyla ilişkilendirilmiş; kitap ise eğitim, öğrenme ve estetik değerlerin bir yansıması olarak kullanılmıştır. Divan şiirinde çocuk; masumiyet, saflık ve başlangıç kavramlarını temsil ederken, kitap sevgilinin güzelliği, âşığın duygusal yolculuğu ve eğitimin temel unsurlarını sembolize etmektedir. Özellikle Arapça ve Farsça ile yakın ilişki içerisinde olan Türkçede çocuk kavramını karşılayan fazlaca kelime yer alır: "tıfl / etfâl", "veled", "sabî", "uşak", "evlat" gibi kelimeler bunlardan birkaçıdır. Çalışmada, çocuk (tıfl) imgesi; sevgi, masumiyet, eğitim ve estetik gibi farklı temalarla ilişkilendirilmiştir. Çocuk metaforu, sevgilinin masumiyeti ve âşığın saflığını simgelerken, eğitim süreçleri ve dinî bilgilerle ilişkilendirilen imgelerle çocuk, mecazların merkezinde yer alır.

Makale, aynı zamanda klasik eğitim sistemine dair önemli ipuçları da sunar. Küçüklerin eğitime yönelik birçok materyal benzetme unsuru olarak yer alır: Kur'an öğrenimi, manzum sözlükler ve diğer dinî eserlerin ezberlenmesi, dönemin pedagojik yaklaşımlarının şiirsel yansımaları, mesneviler, şerh kitapları... bunlardan bazılarıdır. Şairler, sevgilinin güzellik unsurlarını "mushaf", "âyet", "hatt-ı gubâr" gibi dinî ve eğitim temelli metaforlarla anlatmıştır. Gül, bülbül, bağ gibi tabiat unsurları da okul ve eğitim süreçlerinin estetik temsili olarak işlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çocuk, Eğitim, Kitap, Klasik Türk edebiyatı, Metafor.

Child and Book as Metaphor in Classical Turkish Poetry

Abstract

This study examines the metaphors of "child" and "book" in classical Turkish poetry and analyzes the symbolic meanings of these concepts within the social and literary structure of the period. In classical Ottoman poetry, the concept of the child is associated with the metaphors of the beloved, the lover or the heart, while the book is used as a reflection of education, learning and aesthetic values. In Divan poetry, the child represents the concepts of innocence, purity and beginnings, while the book symbolizes the beauty of the beloved, the emotional journey of the lover and the basic elements of education. Especially in Turkish, which is in close contact with Arabic and Persian, there are many words for the concept of child: "tıfl / etfâl", "veled", "sabî", "uşak", "son" are some of them. In this study, the image of the child (tıfl) is associated with different themes such as love, innocence, education and aesthetics.

The article also provides important clues about the classical education system. Many materials for the education of the young are included as elements of metaphor: Qur'anic learning, memorization of verse dictionaries and other religious works, poetic reflections of the pedagogical approaches of the period, masnavis, commentaries... are some of them. Poets describe the beauty elements of the beloved with religious and education-based metaphors such as "mushaf", "verse", "hatt-ı gubâr". Elements of nature such as the rose, nightingale and vineyard were also treated as aesthetic representations of school and educational processes.

Keywords: Divan, Child, Metaphor, Education, Book.

Giriş

Klasik Osmanlı şiirinde çocuk, sıkça işlenen tiplerden biridir. Osmanlı döneminde çocuklarla ilgili bağımsız eserler kaleme alınmış, insan hayatının tüm dönemlerini ele alan yaşnâmelerde çocukluk dönemine dair özellikler de yer almıştır. Ayrıca "*lisan-ı sübyan*" adıyla çocuk dilinde yazılmış bağımsız şiirler¹ de bulunmaktadır ancak bu tür şiirlerin genellikle sanat değeri açısından düşük seviyede olduğu bilinmektedir (Çelebioğlu, 1998'den Akt. Aktaş: 131).

Klasik Türk şairlerinin divanlarında çocuğun saflığını, temizliğini, bakımını, eğitimini, oyun ve eğlencelerini çoğu zaman farklı mecaz ve benzetmeler aracılığıyla asıl anlatmak istedikleri konulara bir vasıta olarak gönül, gonca, ben, nebat, yıldız, gözyaşı, hayal ve bülbül gibi metaforlarla çocuğu sembolleştirdikleri belirtilmektedir (Eyduvan, 2012: 240).

Divan şairleri, dönemin çocuk kavramını ifade etmek için geniş bir sözcük dağarcığından yararlanmışlardır. Bu bağlamda, çocuk kavramını karşılamak için "tıfl/etfâl", "veled/evlâd", "kûdek/kûdekân", "sabî/sıbyân", "püser", "beçe/beççe", "necl", "ferzend", "duhter", "oğul/oğlan", "bin", "bint/benât", "bala", "uşak", "mahdûm" ve "kerîme" gibi terimlerin kullanıldığı görülmektedir (Atar, 2021:144).

“Divan şiirinde çocuk bazen sevgilidir, çünkü onun çocukça davranışları vardır. Ayrıca âşığın gözünde hiç büyümediği için sürekli bir çocuk olarak kalmaktadır. Bazen de çocuk, âşığın bizzat kendisi olabilmektedir. Çünkü âşık/şair sürekli sevgilinin merhametinden yoksun olduğu için kendisini bir yetim olarak görür. Âşığın canı ve gönlü de çocuk sayılır” (Aktaş, 2012: 131).

¹ *Küçücek oğlan bebek takyesi oldu tata
Neni babam uykudur su budur ekmek papa*

*Atacık oldu vedâ taşraya dek hoppacık
Kıh kesici nesnedir cici iyi bed kaka*

*Çip çip akar suya de dahdah olupdur devâb
Korkutucudur böcü öcü böcü bed sadâ*

*Koğulamak bir bir ayağa basmak çive
Nemrecik oldu taam hem dahi derler mama*

*Övve der evvel dili okudurur bülbülü
Tavuğa der bilbili beyzaya derler koka (Eyduvan, 2007: 241).*

Aşağıdaki beyitte âşık kendisini bir çocuk gibi tanımlar: Mesîhî; okun ucuna mektup bağlanarak karşı tarafa iletilmesi şeklinde gelişen çok eski bir geleneği hatırlatarak sevgiliye hitaben, bana ettiklerini bir bir Allah'a arz etmesi için ah oklarımın ucuna şikâyet mektuplarını yazıp bağladım, der. Burada sevgili karşısında âşık, tahammül noktasını aşmıştır. Ayrıca "bir bir Allah'a arz etme" çocukça bir söyleyiş özelliğidir. Birlikte bulunduğu kişilere istediklerini kabul ettiremeyen, ona gücü yetmeyen bir çocuk da böyle bir tavır sergiler: Başkalarının kendisine ettiklerini ya annesine ya da babasına bir bir anlatacaktır. Bu söylem bireysel bir üslup özelliği olarak dikkat çekicidir. Bu kullanım (şikâyet) sevgiliyi kızdıracak şekilde değil aksine onu eğlendirecektir. Âşık küçük bir çocuk masumiyeti ve saflığındadır. Sadece çocukluk yaşlarında görülen "özelden özele akıl yürütme" olarak da bilinen psikolojik bir süreç devreye girer. Gerçekte ok ucuna mektup bağlanarak yapılan bir şikâyet geleneği ah okunun ucuna mektup bağlama şeklinde bir imaja evrilir. Böyle bir şeyin olamayacağını âşık da sevgili de bilir. Çünkü ah oku arada hiçbir vesile olmadan mecazen Allah'a gönderilen dilek ve temennilerdir. Ancak henüz 3-4 yaşındaki bir çocuk (âşık) bunu gerçek zanneder. Çocuksu bir tavır sergiler.

Sen bana itdüklerün bir bir Haka arz itmege

Ruk`alar bağladum âhum okunun peykânına Mesîhî, g.234/4.

Şairler, kimi zaman top kundak ifadesini bebek kundağıyla ilişkilendirerek çeşitli söz oyunları yapmışlardır. Aşağıda verilen beyitte prangı topunun döküm aşamasına da gönderme yapan şair derin ve zengin bir imaj geliştirir. Bu bağlamda, "Yedisinde neyse, yetmişinde de odur" atasözünü çağrıştıracak şekilde, topun çıkardığı ses ve gürültüye atıfta bulunan şair, "Ben onu kundaktan (çocukluğundan) tanırım, benimle boy ölçüşecek bir konumda değil." diyerek çocukluk döneminde görülen bazı hasletlerin olgunluk döneminde de görülebileceğine işaret eder.

Perankî top bizümle figân ü nâle kılmakda

Degüldür bahse kâdir bilürüz biz anı kundaktan Zatî, g.1122/2.

Çocuğun gelişiminde önemli aşamalardan biri eğitim sürecidir. Çocuk, uygun yaşa ulaştığında mektebe başlatılır ve özellikle dinî bilgiler başta olmak üzere çeşitli dersler alması sağlanır. Aşk mesnevileri ve halk hikâyelerinde kahramanların en belirgin özelliklerinden biri iyi bir eğitimden geçmiş olmalarıdır. Kahraman, genellikle 7 yaşına geldiğinde mektebe gönderilir ve bu eğitim süreci genellikle Kur'an öğrenimiyle başlamaktadır. Tarihsel süreçte, çocuk eğitiminde ezber

yöntemi de önemli bir yere sahip olmuştur. Bu bağlamda, çocuğun ilerleyen dönemlerde Kur'an'ı ezberlemesi beklenen bir hedef olarak görülmektedir (Tökel, 2005; akt. Yıldız, 2022).

Ders kitabı olarak manzum sözlüklerin özellikle Türk eğitim sisteminde mahalle mekteplerinde mutlaka okutulan eserler arasında yer aldığı bilinmektedir (Kılıç, 2007: 1). Âdeta birer öğretim programı gibi tasarlanmış bu risaleler küçüklerin eğitimi için önemli bir temel oluşturmaktaydı. Bu tip sözlüklerin yanı sıra döneminde de klasikleşen ve çocukların ellerinden düşmeyen başka eserler de vardır. Bu eserlerden bazıları çeşitli imge ve imajlarla şiir diline de yansır. Örneğin Bahâristân, Gülistân, Mantıku't-Tayr, Mushaf, Elf ü Bâ, Seb'al-Mesânî gibi eserler daha küçük yaştaki çocukların eğitim gördüğü ders kitaplarıdır.

“Medreselerde müderrislerin seçtiği kitaplar okutulur, dersler mufassal/ayrıntılı olarak işlenir ve gerekirse tüm kitap ezbere öğretilirdi” (Güler, 2016: 159). Nazm-ı Elfiyye, Telvîh, Füsûsu'l-Hikem, Tefsîr-i Cenân, Câmî'ul-Envâr, Telhîs-i Mutavvel, Miftâhu'l-Ferec, Kenz-i Esrâr, Gülşen-i Tevhîd, Şerh-i Gülistân, Mutavvel, Usûl-ı Fıkha, Câmî (Duman, Tombak, 2023: 22) gibi üst düzey ders kitaplarına da yer verilirdi.

Atar'ın (2021) hazırladığı yüksek lisans tezinde belirttiği üzere “çocuk” kavramını en fazla karşılayan "tıfl/etfâl"dir. Buradan hareketle çalışmamızın merkezine bu sözcük alınarak yüzlerce divan ve mesneviden seçilen beyitler (5879) tekrar tasnif edilerek “kitap”la ilişkili olanları tercih edildi. Bu da oldukça hacimli bir çalışmaya malzeme sağlayacak nitelikteydi. Bu nedenle sadece divanlar esas alınarak çocuk ve kitap metaforunu en iyi örnekleyen beyitler tercih edildi.

Çocuk ve Kitap ile İlgili Kurulan Metaforlar

Tıfl-ı mekteb (okul çocuğu) tamlaması Türk ve İranlı şairler tarafından farklı şekillerde ele alınmıştır. Tıfl-ı dil, klasik Türk şiirinde "gönül çocuğu" anlamına gelen metaforik bir kavram olarak, insanın duygusal saflığını, masumiyetini ve aşk karşısındaki tecrübesizliğini ifade eder. Bu kavram, gönlün aşkın öğretici yönüyle yoğrulmasını ve acemilikten olgunluğa doğru ilerleyişini simgeler. Şairler, aşk yolculuğunu bir öğrenme süreci olarak tasvir ederken gönlü, aşk mektebinde eğitim alan bir çocuk gibi betimlemişlerdir. Tıfl-ı dil, özellikle akıl ve tecrübe kavramlarıyla tezat oluşturacak şekilde kullanılarak, aşkın rasyonel bilgiyle değil duygusal bir dönüşümle

kavranabileceğini ifade eder. Bu bağlamda gönül, henüz aşkın derinliklerini anlamaktan uzak, ama öğrenmeye açık bir öğrenci olarak tasvir edilir: (Yakut, 2017).

İzzet Ali Paşa'dan alınan aşağıdaki beyitte hayâl, metafor olarak küçük bir mektep çocuğu olarak düşünülmüştür. Bu çocuk, sevgilinin boyunu "Elif"; dudaklarını da "Be"ye benzetmeye çalışır. Ortaya bir tasvir değil bir mektep çocuğunun meşk defterine benzer bir karalama defteri çıkar. Çünkü o henüz bir mektep çocuğudur ve sevgiliyi bu şekilde tasvir edebilecek bir yetkinlikte değildir. Küçük bir çocuğun gözünden tasavvur edilen sevgili karşısında âşık; saf, temiz ve acemidir. Bu durum aşkın doğuş anını imler.

Geh kaddüñi tasavvur ider gâh leblerüñ

Tıfl-ı hayâl sanki elif-bâya meşk ider İzzet Ali Paşa, g.46/3.

Mektep kimi zaman da Leylâ vü Mecnûn mesnevisinde olduğu gibi âşık ve sevgili için bir kavuşma yeridir. Burada âşık ve sevgili birlikte zaman geçirir. Burada Kur'an veya divan gibi çeşitli kitapların açılarak yapıldığı fal bakma geleneğinin âşık ve sevgili arasında da gerçekleştiği anlaşılmaktadır.

Ey tıfl-ı hasen mekteb-i vuslatda kitâb aç

Gel yine tefe 'ül idelüm bize kitâb aç Fasîhî, g.77/1.

Aşağıdaki beyitte gül bahçesi bir sınıf olarak tasavvur edilir. Burada ağaçların dalları da mektep hocasının elinde öğrencileri terbiye maksadıyla kullanılan bir sopaya benzetilir. Geleneksel eğitim sistemine yönelik çeşitli ipuçları bu beyitte de karşımıza çıkar.

Mekteb-i gülşende levh-i bergi etfâl-i simâr

Tutmuş almış çûb ele serv-i çemen çün üstâd Mecmua-i Kasâid-i Türkiyye, k.242/7.

Nev'î-zâde 'Atâyî'den alınan beyit de günümüzde hafızların ezber yaparken başını öne, sağa, sola eğerek yaptıkları ezberleme taktiğini yansıtmaya açısından hayli dikkat çekicidir. Dönemin mektep kültüründe de bu uygulamanın olduğuna işaret eden örnekte, gül mektebinde goncalar rüzgârın etkisiyle ezber yaparken çocuklar gibi o yana bu yana başlarını sallamaktadır.

Okurlar mekteb-i gülşende dersi safha-i gülden

Anuñ-çün bâd ile etfâl-veş başın salar gonca Nev'î-zâde 'Atâyî, g.209/2.

Gönül küçük bir okul çocuğuna benzetilir. Elbette henüz başlangıç seviyesinde olan gönül, güzellik defterine yazılan hat yazısını da seçemeyecek ve yanlış okuyacaktır. Bu safiyane durumu şair şöyle dile getirir:

Tıfl-i gönül okursa n'ola 'izzetâ anı

Fihrist yazdı defter-i hüsne kitâb-ı hat Beylikçi İzzet Bey, g.89/7.

Bu beyitte sevgili bir mektep çocuğu durumundadır. Âşığın vücudundaki göz göz olmuş yaralar âdeta bir dilli deftere dönüşmüştür. Her bir yara, hâl diliyle derdini şerh eder. Ancak sevgili bu durumu anlayacak yetkinlikte değil, o henüz “dilli defter²”i okuyabilecek düzeyde bir müfredata sahip değildir.

Zebân-ı hâl ile her zahm-ı sînem şerh-i derd eyler

Velî bilmez o tıfl-ı nev-resîde dillü defterden Ferîdî, g.247/2.

Fetvâ-nüvîslik idiyordu mahabbete

Ol tıfl-ı nâz ezber iderken 'Avâmil'i Lebîb-i İstanbulî, g.3478/3.

Bende hâce-i 'aşk ol ki nuhustîn meşki

Mekteb-i 'aklda tıfl-ı dile âzâd yazar Antakyalı Münîf, g.16/6.

Genellikle acemi ve deneyimsiz bir kişi olarak düşünülen “tıfl-ı mektep” terkibi irfan kelimesiyle yeniden tavsif edilerek olumlu manada bu defa sevgiliye benzetilir. Güzellik kitabının cildine de gubar hattıyla tezyin edilmiş **faslu'l-hitâb** yazılıdır:

Kitâb-i hüsnüñe ey tıfl-i mekteb-i 'irfan

Hat-i gubâr ile faslu'l-hitâb yazmışlar Bağdatlı Es'ad, g.65 /3.

Mekteplerlede öğretilen derslerden biri de “ebced”dir. Aşağıdaki beyitlerde gönül ve can çocuğu bu dersi aşk mektebinde talim ederken anlatılır.

² Detaylı bilgi için bk. Şentürk, C/III. s. 217.

Dil tıflı turma mekteb-i 'aşka girer çıkar

Üstâd önünde ebcedi hep heceler çıkar

Besnili Nehcî Dede, g.130/1.

Cân tıflı Misâlinün zülfüne mürid oldu

Aşk ebcedi pirinden dersin cim ü dal ister

Misâli, g.113/9.

XVIII. yüzyıl şairlerinden Erzurumlu Rahmî'den alınan aşağıdaki beyitte de yine bağ metafor olarak okula benzetilirken çemen çocukları da bülbül gibi *Şemsiyye* dersi okumaktadırlar.

Ders-i şemsiyyeye şebnem gibi üftâde olup

Okur etfâl-i çemen bülbül-i dilden edvâr

Erzurumlu Rahmî, k.8/12.

Bursalı Rahmî'den alınan aşağıdaki beyitte şair; kendisini Mecnûn'a aşk mesnevisi okuyan bir öğrenci olarak tasavvur eder. Onun karşısında âşık, acemi bir mektep çocuğu gibidir.

'Işk destânını Rahmî ki okur Mecnûna

*Tıfldur hâcesine sanki **Teressül** getirür*

Bursalı Rahmî, g.52/7.

Osmanlı'da her küçük çocuğa mutlaka ezberletilen bir diğer kitap türü manzum sözlüklerdir. Şiirsel sözlükler olarak da bilinen manzum sözlükler özellikle küçük yaştaki çocuklara dil eğitimi ve öğretimi vermek, aynı zamanda bunu daha kolay, kalıcı ve eğlenceli bir hâle getirerek yapmak, muhakeme yetilerini geliştirmek, daha zeki olmalarını sağlamak, yazıldıkları dil hakkında bilgi vermek, aruz veznini ve değişik alt disiplinleri öğretmek gibi amaçlara sahiptir. Manzum sözlükler eğitsel açıdan incelendiğinde günümüz pedagoglarının da bahsettiği birçok kuramı (kritik dönem, öğrenmenin aktarılması, tekrar, bitişiklik, hazır bulunuşluk gibi) da ihtiva ettiği görülmektedir (Duman, 2015).

Okumamışdur o meh Mihr ü Vefâ destânını

*Tıfldur dahi hemân ancak okur yazar **lugat***

Ravzî, g.125/2.

Beyitte küçük bir okul çocuğu yerine tercih edilen bizzat sevgilidir. O, henüz mektep çocuğudur ve *Mihr ü Vefâ* mesnevisini okuyup idrak edecek düzeyde değildir. O ancak şimdilik (manzum) lügat okuyup yazma evresindedir. Beyitte çocuğun (sevgili) metaforik bir anlatım aracı olarak aşktan henüz anlamayacak düzeyde olduğu vurgulanır. *Mihr ü Vefâ* mesnevisinde geçen her bir

kelimenin müstakil anlamları düşünüldüğünde gelişim olarak bu çocukta sadakat ve merhamet bilincinin henüz gelişmediği de hissettirilir.

*Okumamışdur o meh **Mihr ü Vefâ** destânını*

Tıfldur dahi hemân ancak okur yazar lugat Ravzî, g.125/2.

Okul kimi zaman da ızdırap mektebine dönüşür ancak bu mektepte gönül çocuğu sevgilinin yüzünün şevkiyle *Gülîstan* okur.

Debistân-ı mihnetde ruhuñ şevkiyle dil tıflı

Gülîstân okıyup meyli bahâristânadur şimdi Pervane Bey Mecmuası, g.7608/2.

Mekteb-i 'ıřkuñda vasf-ı hüsnüñi hıfz itdi dil

Tıfl-ı zîrekdür sanasın Gülsitân ezberlemiş Üsküdarlı Aşkî, g.197/2.

Mekân olarak bağ mektebe benzetilirken gül, mektebin hocası; bülbül de öğrencisidir. Bülbülün gül dalında şakıması sınıfta hocası tarafından mesnevi okutulan bir öğrenciye benzetilir.

Mekteb-i bâgda gül bülbüle destân okıdur

*Ş'ol mu 'allim gibi kim tıfl-ı **Gülîstân** okıdur Bursalı Rahmî, g.58/1.*

Beypite güzellik mektebi gönül çocuğuna okuma yazma öğretir.

Mekteb-i hüsninde dil tıflını ta'lim itmege

Levh-i sîm üstinde müşgîn hat tahrîr eyledi Kemalpaşa-zâde, g.434/4.

Hayâlî'den alınan beyitte şair gönlünü Mecnûn'la aynı sınıfta okuyan bir âşık (çocuk) olarak görür.

*Lâm-i **leylî** zülfüñi tıfl-ı gönül yâd ideli*

*Mekteb-i 'ışk içre **Mecnûndur** sebakdaşum benim Hayâlî, g.368/2.*

Sabah rüzgârının esmesiyle birlikte baharda ağaçların çıkardığı hafif sesler ve sallanışındaki manzara, mektepte ezber yapan talebelerin salınarak ezber yapan görüntüsüne benzetilmektedir.

Debistânımızdur mekteb-i sahn-ı çemen gûyâ

*Sabâ ta'lim ider etfâl-i bâg **Mantuku't-Tayrı** Râmî, g.288/4.*

Klasik Türk Şiirinde Metafor Olarak Çocuk ve Kitap

Mektepte ezberletilen bir diğer metnin de *Maktel-i Hüseyin* olduğu anlaşılmaktadır.

Ey Garâmî maktel-i şâh-ı Hüseyini tıfl-ı dil

Vird edinüp su gibi câri revân ezberlemiş Garâmî, g.718/5.

Bir bahçe metaforu olarak geliştirilen mektep içerisinde çemen kuşları, müderris olan bülbülden *Gülistân şerhleri* dinlemektedir.

Olup bülbül müderris buk'a-i mülk-i çemen-zâra

Okur etfâl-i murgân-ı çemen şerh-i Gülistânı Erzurumlu Rahmî, k.23/3.

Kuran (Mushaf) çoğunlukla sevgilinin yüz güzelliği ile ayetler de sevgilinin yüzünde henüz çıkan ayva tüyleri ile ilişkilendirilir. Bu durumda âşık acemi bir mektep çocuğudur ve henüz o mushafi okuyacak düzeyde değildir. Gerek sevgili gerekse de âşık bir çocuk olarak tanımlandığında henüz okula yeni başlayan bir çocuğun özellikleri görülür. Kısa ayetler, hadisler, Fatıha Sûresi, Kevser Sûresi ve ayetler tercih edilir:

Mushaf-ı hüsnüñde okur tıfl-ı dil bu âyeti

Hâzihî cennâtü 'Adni fedhulûhâ hâlidîn Mecmaü'n-Nezâ'ir, g.3476/2.

Kalem ü kâgıda muhtâc degüldür sühanım

Tıfl-ı lâ-yefhem eder bir okunuşda ezber İzzet Mollâ, k.19/20.

Dil mekteb-i hüsnüñden ider şevkile ta'lim

Cân tıflı leb-i lal-i hadîsin kılar ezber Câmiü'n-Nezâir, g.930/7.

Burada Mushaf gibi güzelliğiyle ön plana çıkmış bir küçük çocuk (sevgili) vardır. Diğer mektep çocukları (âşıklar) da okula giden sevgilinin yolunu gözetlemek için âdeta saf tutmuşlardır.

Mushaf-ı rûyını seyr itmek için ol tıfluñ

Yine sâf bâğlamış 'uşşâk debistân yolına Fasih, g.379/3.

Dil okur mushaf-ı hüsnüñde kaşuñ tıfl gibi

Kim henûz çıkmış ola Sûre-i Nûn ve'l-kaleme Emrî, g.511/3.

Yazı, hat, süsleme ve eğitim öğretimin iç içe geçtiği beyitte öğrenci bir metafor olarak gönlü işaret etmektedir. Bu durumda sevgilinin yüzü bu gelenekte mushafa benzetilirken sevgilinin henüz çıkan küçük ayva tüyleri de “hatt-ı gubâr” ile yazılmış ayetlerdir. Hattatlık yönünden bakıldığında ise bu tip hat için altın tozu ile püskürtme ilgisi kurulmuş gibidir. Sevgilinin dudağı bu ilişki ağının bir parçasıyken diğer tarafta Kevser, susamışlık ve dudak arasında da ilgi kurulur.

Mushaf-ı ruhsâruña hatt-ı gubâr ile lebüñ

Sûre-i Kevser yazar dil tıflına ta'lim için Cem Sultan, g.247/4.

'Aşk âyetini n'ola okursa sayır sayır

Ezberlemişdi tıfl-ı dil anı sebak sebak Sebzî, g.376/6.

Sonuç

Makale, Klasik Türk şiirinde çocuk kavramının yalnızca bir birey ya da yaşam dönemini ifade etmekle kalmayıp aşk, bilgi, saflık ve güzellik gibi soyut kavramlarla metaforik bir bağ kurduğunu ortaya koymaktadır. Çocuk ve kitap imgeleri, bireyin eğitim sürecini, ahlaki gelişimini ve estetik anlayışını temsil eder. Bu metaforlar, şairlerin hem günlük yaşam pratiklerinden hem de dönemin kültürel ve dinî kodlarından nasıl ilham aldığını açıkça göstermektedir. Eğitim süreci, divan şairleri tarafından aşk ve güzellik gibi daha soyut temalarla ilişkilendirilmiş, klasik eğitim sisteminde kitapların rolleri ve çocuğun eğitim süreci onun manevi olgunlaşmasını sembolize etmiştir. Çocuk metaforu, şairlerin duygusal derinliklerini, masumiyet anlayışlarını ve estetik perspektiflerini ifade etmek için güçlü bir argüman olarak öne çıkmaktadır. Bu bağlamda, Klasik Türk şiirinde çocuk ve kitap kavramlarının incelenmesi, dönemin düşünsel dünyasına ışık tutmaktadır. Klasik Türk şiirinde çocuk ve kitap toplumun eğitim anlayışı ve estetik algısına ışık tutan önemli unsurlar olarak görülmüştür. Çocuk, masumiyet ve saflıkla; kitap ise bilgi, güzellik ve aşk yolculuğuyla ilişkilendirilmiştir. Bu imgeler, divan şairlerinin şiirlerinde yalnızca birer edebî araç değil, aynı

zamanda dönemin toplumsal değerlerini yansıtan simgeler olarak dikkat çekmektedir. Çalışma, bu metaforların edebî işlevlerini ve kültürel bağlamdaki yerini ortaya koyarak Klasik Türk şiirine dair daha geniş bir perspektif sunmayı amaçlamaktadır.

Kaynaklar

Aktaş, H., 2012. “Klasik ve Modern Türk Şiirinde Anne ve Çocuk İmgesi”, *İdil Dergisi*, 1 (4), ss. 126-144.

Arbatlı, M. S., 2002. “Bağdatlı Es’ad Hayatı, Sanatı ve Divanının Tenkitli Metni”, Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Tokat.

Arslan, M., 2022. *Lebib-i İstanbulî Divânı*, DBY, İstanbul.

Aslan, Ü., 2012. *XVII. Yüzyıl Şairi Besnili Nehci Dede (1616-1680?) ve Divanı*. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-292417/h/nehci-divani.pdf> [Erişim tarihi: 16.03.2022].

Atar, M. K., 2021. “Divanlarda Çocuk Tasavvuru (14-20. Yüzyıllar)”, Yüksek Lisans Tezi, Hitit Üniversitesi, Çorum.

Aydemir, Y., 2017. *Ravzî Dîvânı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56190,ravzi-divanipdf.pdf?0> [Erişim tarihi: 16.03.2022].

Aypay, A. İ., 1986. “İzzet Ali Paşa, Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Divanı ile Nigâr-nâmesinin Tenkitli Metni”, Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, Elâzığ.

Başpınar, F., 2013. *Garâmî – Dîvân*, Yedirenk Yay, İstanbul.

Ceylan, Ö., Yılmaz, O., 2005. *Hazâna Sürgün Bahâr. Keçecizâde İzzet Molla ve Dîvân-ı Bahâr-ı Efkâr*, Kitap Sarayı, İstanbul.

Çıpan, M., 2003. *Fasih Dîvânı*, MEB Yay., Ankara.

Duman, A., 2015. “Şahidi'nin Eğitim Yönü”, *Kültürümle Kucaklaşıyorum: Muğla Değerler Eğitiminde Muğla'nın Ulu Çınarı Şahidi (17 Aralık 2014)*, (Ed: Nilgün, AÇIK ÖNKAŞ) Muğla: Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, s.51-60.

Duman, A., Tombak, S.A., 2023. *Erzurumlu Rahmî ve Divanı*, Paradigma Yayınları, Çanakkale, ss.383.

Erdoğan, M., 2011. *Bursalı Rahmî ve Divanı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/belge/1-100876/bursali-rahmi-divani.html> [Erişim tarihi: 27.11.2012].

Ersoylu, İ. H., 1981. *Cem Sultan'ın Türkçe Divanı*, C.I, Tercüman Yayınları, İstanbul.

Ertek Morkoç, Y., 2003. “Eğridirli Hacı Kemâl'in Câmîü'n-Nezâir'i”, Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, İzmir.

Eyduran, A., 2007. “Klasik Türk Edebiyatına Çocuğun Yansıması”, II. Ulusal Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu, (Ed. Sedat Sever), Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi. s. 237-245.

Gıynaş, K. A., 2014. *Pervane Bey Mecmuası, C. I-II-III*, Akademik Kitaplar, İstanbul.

Gökalp, H., 2001. “Fasîhî Divanı (İnceleme-Metin)”, Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Adana.

Güler, K., 2016. “Dil Öğretiminde Manzum Sözlüklerin Rolü ve Tuhfe-i Nushî”, *International Journal of Social Science*, (49), ss. 157-174.

Güneş, D., 2011. *Misâlî Dîvânı (İnceleme-Metin)*, Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya.

Karaköse, S., 1994. *Nevî-zâde Atâyî Divanı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10637,nevi-zade-atayipdf.pdf?0>. [Erişim Tarihi: 28.11.2022].

Karavelioğlu, A. M., 2015. *Mecmua-i Kasâid-i Türkiyye*, TDK Yayınları, Ankara.

Kavukçu, F. Z., 2000. *Râmî Divanı*, Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi, Bursa.

Küçük, S., 1999. *Antakyalı Münif Divanı*, KB Yay., Ankara.

Kılıç, A., 2007. “Türk Klâsik Şiirinde Manzum Sözlükler ve Bazılarındaki Bedene Ait Unsurlar”, *Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırma ve Uygulama Merkezi Uluslararası Türk Kültüründe Beden Sempozyumu*, 4-5 Nisan 2007, İstanbul.

Klasik Türk Şiirinde Metafor Olarak Çocuk ve Kitap

Köksal, M. F., 2017. *Edirneli Nazmî, Mecmaü'n-Nezâ'ir*, KTB Yay., Ankara. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-195954/mecmaun-nezair-edirneli-nazmi.html> [Erişim Tarihi: 16.03.2022].

Mengi, M., 2020. *Mesihî Divanı*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Ankara. Erişim adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/74203,mesih-divanipdf.pdf?0> [Erişim Tarihi: 01.01.2021].

Mohamed L. AWAD İbrahim, 2010. “Ferîdî ve Divânî İnceleme Metin”, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Saraç, M. A. Y., (t.y).*Emrî Divanı*. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Ankara. Erişim Adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10607,emridivanipdf.pdf?0> [Erişim Tarihi:16.03.2022].

Saraç, M. A. Y., 2021. *Kemâl Paşazâde: Divan ve Diğer Şiirleri*, TDK, Ankara.

Şen, F. M., 1995. “Beylikçi İzzet Bey Divanı (İnceleme-Metin)”, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

Şentürk, A. A., 2019. *Osmanlı Şiiri Kılavuzu, C. III*, Osmanlı Edebiyatı Araştırmaları Merkezi, İstanbul.

Tarlan, A. N., 1945. *Hayâlî Bey Divânı*, MEB, İstanbul.

Tarlan, A. N., 1967. *Zatî Divanı*, C.I, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.

Uzun, S., 2011. *Üsküdarlı Aşkî Divanı (Tenkitli Metin, Nesre Çeviri ve 16. yy. Osmanlı Hayatının Divandaki Yansımaları)*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

Yakut E., 2017. “Klasik Türk ve Fars Edebiyatında Tıfl-ı Mektep Kavramı”, *Türkiye Mecmuası*, 27(2), ss. 279-292.

Yekbaş, H., 2011. *Sebzî Dîvânı (İnceleme-Tenkitli Metin)*, Doktora Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas.

Yıldız D., 2022. “Klasik Türk Şiirinde Gönlün Bir Çocuk Olarak Ele Alınışı: Tıfl-ı Dil”, *RumeliDE Dil ve Edebiyat Çalışmaları Dergisi*, 31, ss. 836-856.